

Fő a család! – Európai összehasonlítás közös értékeinkről

A világ folyamatosan változik, azonban az elmúlt évtizedekben mintha ez a változás egyre gyorsabb ütembe történne. A globális trendek – amelyeket elsősorban a fogyasztói társadalom kialakulásának köszönhetően a médiafogyasztási szokásokra gyakorolt mélyreható hatásuk mentén értelmezzünk – az életmód és életstílus mellett a gondolkodást is alapvetően meghatározzák, azonban az elmúlt évek paradigmaváltó eseményei is jelentős változásokat okoztak, amelyek közvetett hatása a jövőre nézve még kevésbé látható. Ha csupán az elmúlt évtizedeket nézzük, válságok egész sorával kellett szembenéznünk: tapasztalhattunk természeti katasztrófa mellett gazdasági-, politikai-, biztonságpolitikai válságokat, továbbá részünk volt járványok okozta sokkokban, mindemellett a háborúk kora is újra beköszöntött Európában. Egészen más társadalmi következményekkel kell szembenézni a különböző nemzeteknek a geopolitikai helyzetükből fakadóan, azonban annak is folyamatosan nő a jelentősége a jövőt illetően, hogy mennyire válságálló, reziliens az adott társadalom. Mindebből fakadóan még aktuálisabbá válik a társadalmak értékeire való odafigyelés, hiszen az értékrendtől nagyban függ, hogy miképpen képes az adott társadalom megküzdeni és újjászerveződni a krízisek átélése után.

Mind a jelenkor társadalmi, mind a jövő generációi számára tehát létfontosságú, hogy mely értékek mentén szervezik mindennapjaikat, valamint tagjaik mely értékek alapján hozzák meg döntéseiket. Az értékek már az ókortól kezdve foglalkoztatják a gondolkodókat, döntéshozókat, kutatókat, s e hosszú történelmi múltra való tekintettel beszélhetünk kultúraspecifikus értékekről, valamint egyetemes, kultúrákon és korokon átívelő erkölcsi értékekről és normákról. Az érték-tér vizsgálata számos módszertani nehézségbe ütközik, amelyet Keller (2008, 295) szerint részben a társadalomtudományban használt értékfogalom inkonzisztenciája okoz. Az emberi értékek értelmezésekor érdemes Georg Simmel A Pénz filozófiája című könyvéből kiindulni, amelyben a szerző az érték fogalmát a gazdasági jelentéséből vezeti le. Kiindulópontja szerint a tárgyakat értékkel mindig a szubjektum ruházza fel, annak megfelelően, hogy mennyire fontos az számára: minél inkább vágyik egy tárgyra, annál magasabb értéket tulajdonít neki. Bizonyos értelemben az érték-szociológiára is lehet a gazdasági értékek elemzését alkalmazni, azonban itt az értékfogalom gondol-

kodásmódokra és eszmékre vonatkozik (Simmel 2004, idézi: Keller 2008, 296-297). A másik fontos distinkció, hogy amint az egyes tárgyak esetében is beszélhetünk a szubjektív értékadástól független értékekről, úgy az érték-szociológiában is létezhetnek a szubjektum által önmagáért értékes, az objektív körülményektől független, vagyis abszolút értékek (Keller, 2009, 296-297). Más megközelítésben objektív értéknek tekinthetjük mindazt, amire egy adott rendszernek – legyen az egy társadalom, egy embercsoport vagy az egész emberiség – szüksége van a létezéshez, működéshez, fejlődéshez. Ezzel szemben szubjektív értékek azok, amelyeket a rendszer önmagára nézve – létezéshez, működéséhez, fejlődéséhez – szükségesnek tart (Hankiss, 1977: 342-343).

A szellemi világ értékeinek vizsgálatakor tehát egymással versengő fogalmakkal és elméletekkel találkozunk. Már 1996-ban az Info-Társadalomtudomány című folyóirat érték-változásoknak szentelt tematikus számában a téma két jeles szakértője, Szokolczai Árpád és Füstös László tanulmányukban felhívják a figyelmet arra, hogy az érték-szociológia két egymástól eltérő, különálló, s már-már

ellenséges táborra szakadt. Eszerint a téma iránt érdeklődő kutatók egyik csoportja a Durkheim és Parsons hagyományaira épülő strukturális-funkcionális szociológia alapján az integratív társadalmi normákként értelmezett értékekre fókuszált, a másik táborba a pszichológiai alapokon nyugvó, az egyénre koncentráló, a Maslow-Allport-Rokeach szerzőhármasság munkásságára alapozó kutatók tar-

toztak. Míg az előbbi áramlat esetében a nehézséget az okozta, hogy nehezen illeszkedett az empirikus módszerekhez, s a marxista szociológia is túlságosan idealistának tartotta, utóbbi egyéni nézőpont annak ellenére, hogy könnyebb operacionalizálni, mégsem alkalmas nagyobb elméleti, történeti keret alkalmazására. (Szakolczai – Füstös 1996: 9).

Legfontosabb érték: a család

Értékeink kialakulásában a szocializáció meghatározó jelentőségű, ugyanakkor fontosságuk alakulását számos külső tényező is befolyásolhatja, például a járványok, a népmozgások, vagy az olyan kivételes állapotot eredményező események, mint a háborúk. Értékeink meghatározzák a társadalomhoz való viszonyunkat, valamint befolyásolják cselekvéseinket, szokásainkat és attitűdjeinket: ugyanis az értékeknek van egy szabályozó, valamint egy belső motiváló szerepe is a mindennapi viselkedésünk tekintetében. A normatív, szabályozó szerep azért fontos, hiszen ez határozza meg, hogy mely viselkedési formákat tart a közösség elfogadhatónak, s melyeket tart nem megfelelőnek, esetleg elítélendőnek. Általánosságban megfogalmazva az értékek kifejezik az adott társadalom által fontosnak, jónak, kíváncsúnak tekintett kulturális alapelveket. Csoportképző erejük van, ugyanakkor az adott közösség által fontosnak tartott értékek az összetartás mellett le is határolnak másoktól (Hankiss, 2004). A jelenkor egyik leginkább polarizáló, heves vitákat generáló, az Európai Unió jövőjét hosszútávon determináló kérdés is a kulturális, társadalmi értékekkel kapcsolatos: vajon az európai társadalmak lakosságának értékrendje

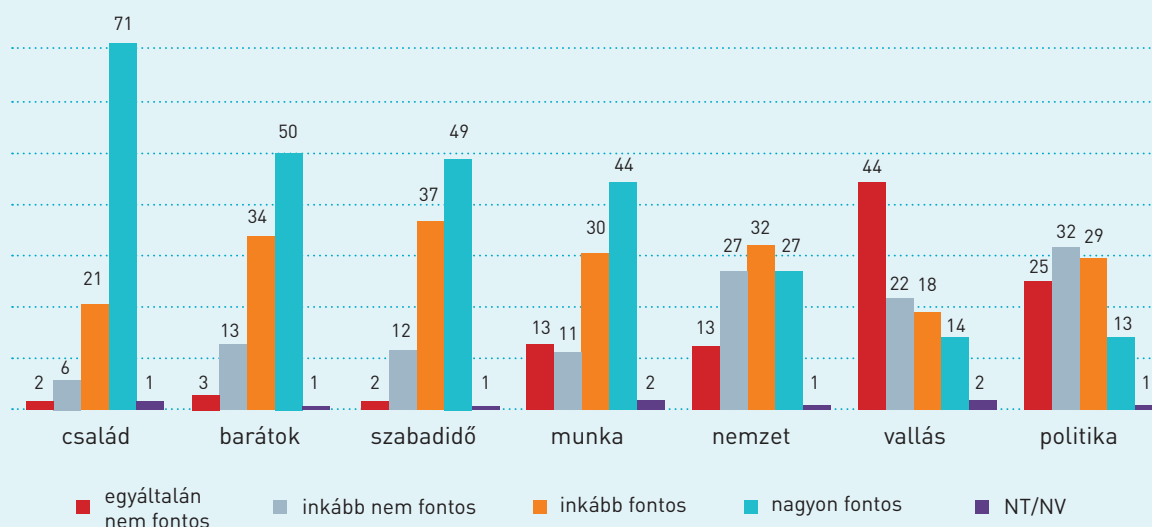
mennyiben különbözik? Erre a kérdésre kereste a választ az Ifjúságkutató Intézet által készített 2022-es Ostromlott értékeink – Values Under Siege című kutatás¹, amelynek során öt európai ország (Magyarország, Franciaország, Németország, Egyesült Királyság, Olaszország) értékorientációját, a társadalom értékeivel kapcsolatos percepcióját, véleményét és attitűdjeit vizsgálta kérdőíves felmérés segítségével, országonként 1000 fő megkérdezésével.²

A nemzetek közötti különbségek ellenére az adatok azt mutatják, hogy a vizsgált társadalmakban a legfontosabb értéknek a család jelenik meg, amelyet a barátok és a szabadidő követnek a fontossági sorrendben. Az európai kultúra alapját hosszú ideig meghatározó vallás viszont a legkevésbé fontos értéknek jelenik meg: a megkérdezettek kétharmada szerint egyáltalán vagy inkább nem fontos, s csupán egyharmaduk vélekedett úgy, hogy inkább vagy nagyon fontos. A politika inkább nem játszik fontos szerepet a kutatásban részt vevők életében (57 százalék szerint inkább nem, vagy egyáltalán nem fontos, 42 százalék szerint inkább fontos, vagy nagyon fontos).

¹A kutatási jelentésről lásd bővebben: Kiss-Kozma G. (2022): *Ostromlott értékeink – Values Under Siege 2022*. Budapest: Ifjúságkutató Intézet, Mathias Corvinus Collegium.

²A kutatásban kitértünk a mindennapi szokásokra, cselekvésekre, különös tekintettel arra, hogy mely értékek képesek ösztönözni a cselekvéseket. Bemutattuk, hogy a különböző értékek reprezentációi mennyire játszanak fontos szerepet a vizsgált országok társadalmának életében. Az értékek fontosságát az öröklött és az átörökítendő értékek mentén elemeztük, miközben megvizsgáltuk, hogy a jelenkori társadalmakban a különböző generáció tagjai mennyire tekintenek előre optimistán, vagy esetleg vannak-e féltelmek a jövővel kapcsolatban. A társadalom értékeit tárgyaló blokkban a társadalom integráltságának kérdése mellett foglalkoztunk azzal is, hogy miképpen vélekednek az állampolgárok a társadalom megváltoztatására irányuló törekvésekről, véleményük szerint mely társadalmi kérdésekre kellene több, s mely kérdésekre kevesebb figyelmet fordítani, valamint az egyes társadalmi problémákat milyen módszerekkel lenne célszerű orvosolni. Az adatokat számítógépes telefonos interjúval (CATI) gyűjtöttük 2022.02.11. és 2022.03.14. között, az adott országra vonatkozó reprezentatív minta alapján. Az adatfelvételt a Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány készítette.

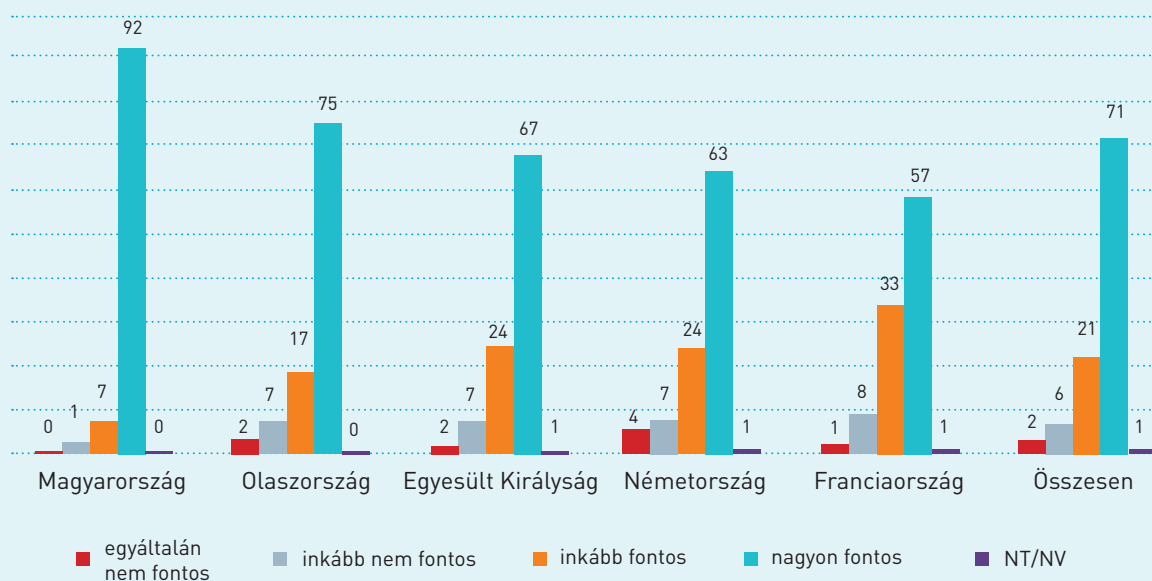
1. ábra: Értékek fontossága (Mennyire fontos az Ön életében a(z)...? (N=5000; százalékos megoszlás)

A vizsgált országok szerinti eltéréseket tekintve a magyarok számára kiemelten fontos a család (99 százalék szerint inkább, vagy nagyon fontos), a legkisebb arányt pedig a német válaszadók körében találjuk, habár így is közel kilenctizedük számára meghatározó értékkel bír (87 százalék). A többi nemzet esetében is 90 százalék fölötti arányokat

láthatunk (Olaszország: 92 százalék, Egyesült Királyság: 91 százalék, Franciaország: 90 százalék). A társadalmak közötti különbségek ellenére összességében megállapítható, hogy minden vizsgált országban a család jelenti a legfontosabb értéket (kivéve Németországban, ahol első helyen a szabadidő áll), valamint a barátok és a szabadidő.

2. ábra: A család fontossága nemzetek szerinti bontásban (Mennyire fontos az Ön életében a(z)...? Család.
1. Egyáltalán nem fontos - 4. Nagyon (fontos) (N=5000; százalékos megoszlás)

Az értékek általában erős kapcsolatot mutatnak bizonyos társadalmi-demográfiai változókkal, például az iskolázottsággal vagy életkorral (Inglehart, 1997:134),³ ezért a következőkben megvizsgáltuk ezen változók közötti összefüggéseket is.

A nők esetében jellemzőbb, hogy fontosnak értékelik a családot, míg a férfiak kétharmada (68 százalék), addig a nők háromnegyede (74 százalék) számára nagyon fontos a család. Az országok közötti összehasonlításból kiderül, hogy a magyar nők (95 százalék) után a magyar férfiak (88 százalék) következnek a család iránti elkötelezettségben, míg a francia férfiak (58 százalék) és a francia nők (57 százalék) képviselik a másik végletet. A franciák kivételével minden vizsgált országban a nők a férfiaknál jobban ragaszkodnak a családhoz. Életkori csoportokban vizsgálódva a család fontosságának megítélésében 30 év felettieknél találjuk a töréspontot. Habár számszerűen nincs nagyságrendi különbség, statisztikai értelemben a 18-29 évesek 66 százalékos és az idősebbek 71-74 százalékos arányai különböznek egymástól, így elmondható, hogy a 30 felettiek nagyobb részben tekintenek úgy a családra, hogy az nagyon fontos a számukra. Amennyiben figyelembe vesszük az országot is, a fenti jellegzetességet leginkább a magyarországi és az olaszországi adatokon látjuk visszaköszönni, bár egészen eltérő bázison. Közös a vizsgált országokban, hogy a 30 alattiak körében legalacsonyabb a család kiemelt fontosságát hangsúlyozók aránya, illetve az is – az Egyesült Királyság kivételével –, hogy a 70 évesek és idősebbek korcsoportjában értékelik leginkább nagyon fontosnak a családot.

Általában igaz, hogy az iskolai végzettség emelkedésével csökken azok aránya, akik számára a család nagyon fontos. A két végletet összehasonlítva a legfeljebb általános iskolai végzettséggel bírók és a diplomások között több mint 10 százalékpontos különbséget figyelhetünk meg (legfeljebb általános iskolai végzettségűek 82 százaléka, míg a diplomások legfeljebb 69 százaléka számára

kiemelten fontos a család). Országonként vizsgálva is megfigyelhetjük ezt a különbséget, bár a trendek nem annyira egyértelműek. A tevékenységszerkezetet illetően a munkapiaci aktivitás, a nyugdíj- és a gyermeknevelési ellátás a család iránti elkötelezettséget növeli, míg a tanulás, illetve az egyéb inaktivitás alacsonyabb elkötelezettséggel társul.

A családi állapot esetén a házasságban élők (77 százalék) és az özvegyek (84 százalék) tulajdonítanak legmagasabb arányban fontosságot a családnak, míg a hajadonok/nőtlenek (61 százalék), illetve az elváltak (64 százalék) kevésbé elkötelezettek a család iránt. Az egyes országok adatait összehasonlítva szembetűnik a francia adatok eltérő mintázata, ahol az özvegyek az átlagoshoz képest alacsonyabb kötődést mutatnak, alig több mint felüknek (55 százalék) nagyon fontos a család.

A család fontosságának megítélésében az egyedül és a családban élők között jelentős különbség van, a család kiemelten fontos az egyedül élők 57 százaléka számára, míg az összesített átlag 71 százalék, a legmagasabb arányt a háromfős háztartások esetében találjuk (77 százalék). Az országok szerinti vizsgálat is követi az összesített mintázatot, ami arra utal, hogy függetlenül attól, hogy hol élnek, a vizsgált országokban az egyfős háztartásokban élők számára a család kevésbé fontos, mint azok számára, akik többen élnek együtt. Az egy háztartásban élők közötti viszony is meghatározó a család fontosságának megítélésében. Legfontosabb a család azok számára, akik gyermekükkel vagy gyermekeikkel (78 százalék), illetve házastársukkal (77 százalék) élnek együtt. A rokonsági viszony meghatározó, a család fontossága a nem rokoni háztartástagok esetén láthatóan nem olyan erős, mint a vérségi kapcsolatok esetében. Az intézményesítettség ugyancsak jelentős különbséget mutat a család fontosságának megítélésében, a házastársukkal élők nagyobb fontosságot tulajdonítanak a családnak, mint azok, akik az élettársukkal élnek együtt.

³Inglehart R. (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press.

A szülő státuszú háztartástagok meglete indifferens, a család fontosságára vonatkozóan nem mutatnak statisztikai értelemben szignifikáns⁴ kapcsolatot. Hasonlót tapasztalunk a más rokon vagy a testvérek jelenlétével kapcsolatban is⁵. Statisztikai értelemben az élettárs jelenléte sem mutat kapcsolatot a család fontosságának megítélésével⁶. A házastárs, a gyermek(ek), illetve a más, nem rokon háztartástag ugyanakkor statisztikai értelemben⁷ is befolyásolja azt, hogy a kérdezettnek mennyire fontos a család. A házastárs és a gyermek(ek) erősítik a család iránti elköteleződést, míg a más, nem rokon háztartástag jelenléte esetén a család kevésbé fontos a kérdezettek számára. Mindezek a hagyományos, nukleáris családmódel népszerűségére utalnak, a család kiemelten fontos azoknál, akik a gyermekükkel vagy gyermekeikkel, illetve azoknál, akik a házastársukkal élnek egy háztartásban. Amennyiben a házastársakat és a gyermekeket együttesen vizsgáljuk, a legerősebb elköteleződést azokban az esetekben találjuk, ahol mindkettő jelen van a kérdezett háztartásában.

Egy többváltozós statisztikai modell segítségével, amely egyszerre vizsgálja a nem, az életkor, a házastárs, a gyermekek és a más nem rokon jelenlétét a háztartásban, valamint az országos almintákat, azt is megállapíthatjuk, hogy a nők 1,4-szer nagyobb eséllyel tartják nagyon fontosnak a családot függetlenül a többi szemponttól. Az életkor előrehaladása is összességében pozitív változást jelez, bár ez nem jelentős (az esélyhányados 1,1). A többi szempont kontroll alatt tartásával a házastársak és a gyermekek

1. táblázat: A család fontossága a háztartási forma szerint (Kikkel él Ön egy háztartásban?)
(N=3974; százalékos megoszlás azok körében, akik nem egyedül élnek)

Háztartástag	Nagyon fontos számára a család
Gyerek	78
Házastárs	77
Szülő	72
Egyéb rokon	72
Élettárs	69
Testvér	67
Egyéb nem rokon	58

jelenléte a háztartásban egyaránt 1,6-szor nagyobb eséllyel növeli a család megítélésnek fontosságát, míg a nem rokon háztartástag csökkenti (az esélyhányados 0,7). A vizsgált tényezők közül legerősebbnek az ország bizonyult. A család kiemelt fontosságát a többi szociodemográfiai ismérv kontrollja mellett a magyarországi almintában négyszer nagyobb, míg a franciaországban csak 0,5-szörös, azaz feleakkora eséllyel számolhatunk. Mindez azt jelenti, hogy a magyarok számára általában fontosabb a család, az egyes szociodemográfiai csoportokon belül is rendre nagyobb jelentőséggel bír, mint a többi vizsgált országban.

A család mint érték egyéb megközelítései

A kutatás során még számos kérdés mentén elemeztük a vizsgálatba bevont európai országok értékekkel kapcsolatos percepcióját. Alapvetően más kérdések mentén is a család fontossága rajzolódik ki. A leginkább támogatott szervezetek,

események, akciók elsősorban a családhoz kapcsolódnak. Ez kevésbé meglepő eredmény annak tükrében, hogy a vizsgált társadalmakban a legfontosabb értékek láthatatlan dobogóján a család előkelő helyen szerepel. Továbbá a szegényeket

⁴A Khí-statisztika szignifikancia értéke: $p=0,7$.

⁵A Khí-statisztika szignifikancia értéke a más rokon esetében $p=0,8$, míg a testvér(ek) esetében $p=0,2$, amelyek egyaránt az összefüggés hiányára utalnak.

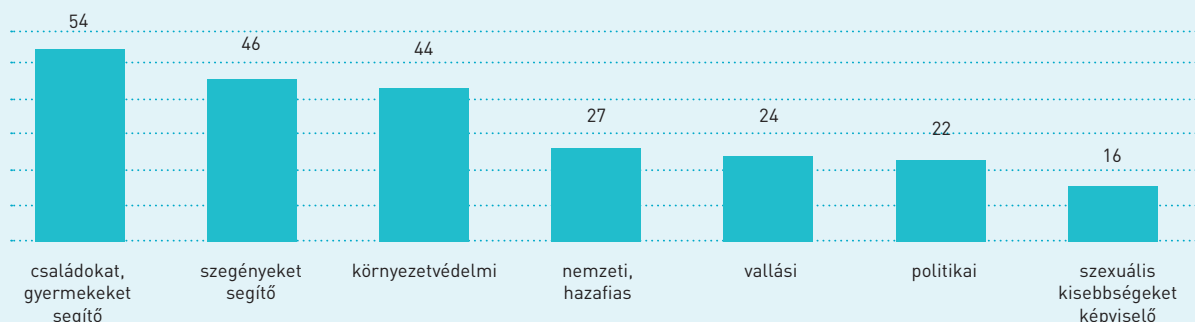
⁶A Khí-statisztika szignifikancia értéke: $p=0,2$.

⁷Khí-statisztika szignifikancia értéke: $p<0,001$.

segítő és a környezetvédelmi tematikák mentén szerveződő események, akciók mobilizálják elsősorban a vizsgált országok lakosságát, a legkevésbé

pedig a szexuális kisebbségeket képviselő és politikai akcióknak és szervezeteknek sikerül bevonni az embereket.

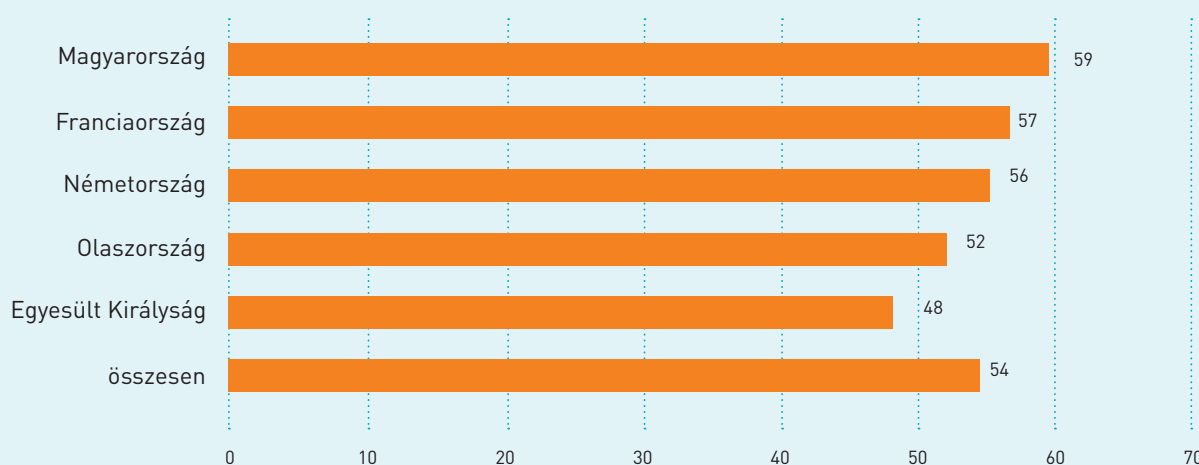
3. ábra: Ügyek iránti elköteleződés (És jellemző vagy nem jellemző Önre, hogy önkéntesként, vagy pénzzel, vagy csak jelenlétével támogat... akciót/eseményt/szervezetet?)
(N=5000; teljes mértékben vagy inkább jellemző válaszok százalékos megoszlása)

Az országok közötti különbségeket tekintve az látszik, hogy a magyarországi megkérdezettek támogatják leginkább a családokat és a gyermekeket (59 százalék), őket a franciák (57 százalék), a németek (56 százalék), valamint az olaszok (52 százalék) követik, a legkisebb arányt pedig az Egyesült Királyság esetében tapasztalhatunk (48 százalék). Mindenütt a leginkább támogatott törekvések a családhoz, gyermekekhez kapcsolód-

nak, ez alól egyedül Olaszország képez kivételt, ahol minimálisan, de jobban mobilizálja a megkérdezetteket a környezetvédelmi tematika (52 és 54 százalék). Összességében tehát megállapítható, hogy alapvetően a család, a gyermekek jelentik azt az értéket, amelynek fontos belső motiváló, mobilizáló szerepe van a kutatásba bevont nemzetek mindennapjaiban.

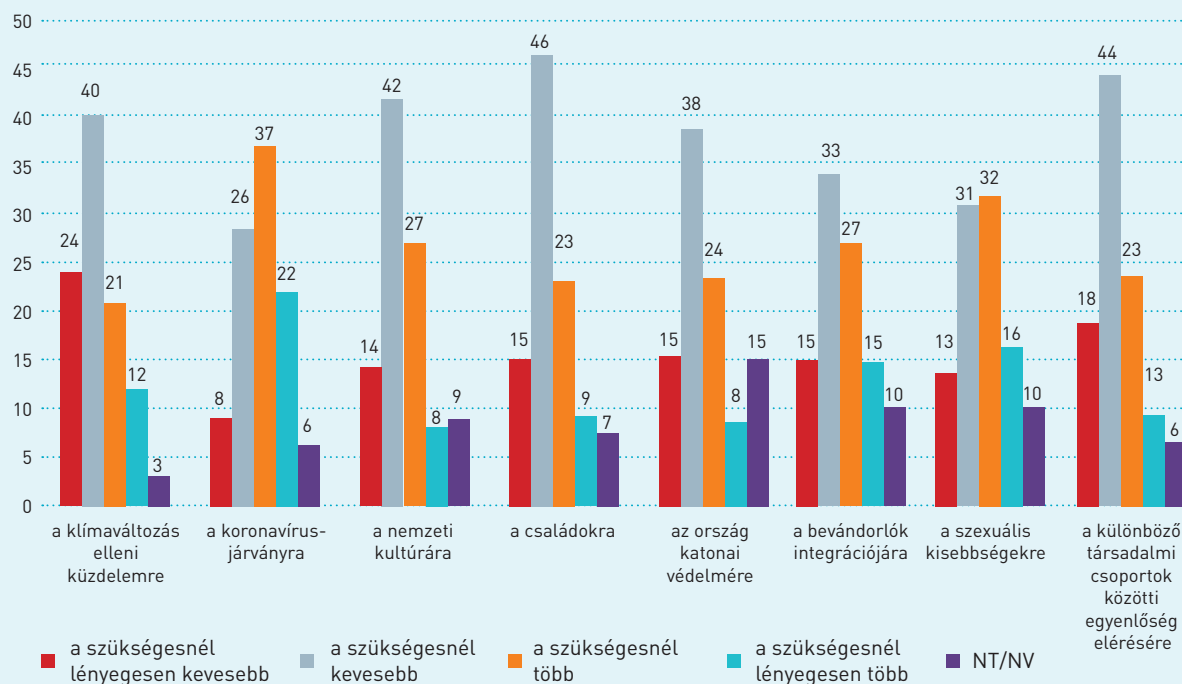
4. ábra: A családhoz kapcsolódó ügyek iránti elköteleződés országok szerinti megoszlása
(És jellemző vagy nem jellemző Önre, hogy önkéntesként, vagy pénzzel, vagy csak jelenlétével támogat családokat, gyermekeket segítő akciót/eseményt/szervezetet?)
(N=5000; teljes mértékben vagy inkább jellemző válaszok százalékos megoszlása)

A kutatásban arra is kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettek mit gondolnak, mely társadalmi kérdésekre kellene több, s mely kérdésekre kevesebb figyelmet fordítani. Mind az öt országban a válaszadók úgy érzik, hogy a kelleténél több figyelmet fordítunk a koronavírus-járványra (59 száza-

lék) és a szexuális kisebbségekre (48 százalék). A klímaváltozás elleni küzdelemre (64 százalék), a különböző társadalmi csoportok közötti egyenlőség elérésére (62 százalék), valamint a családokra (61 százalék) azonban úgy érzik, hogy nem fordítunk elég figyelmet.

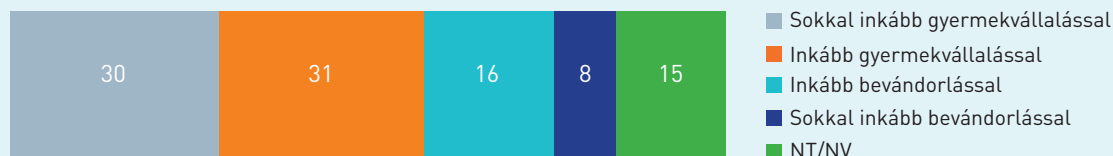
5. ábra: A társadalom értékei (Ön szerint jelenleg a szükségesnél több vagy kevesebb figyelmet fordítunk...?
1. a szükségesnél lényegesen kevesebb - 4. A szükségesnél lényegesen több) (N=5000; százalékos megoszlás)

A kérdőívben helyet kapott az a kérdés is, hogy mi a véleményük, az egyes társadalmi problémákat milyen módszerekkel lenne célszerű orvosolni. Abban egyetértés mutatkozott az öt ország lakossága

között, hogy a demográfiai problémákat a bevándorlás helyett inkább gyermekvállalással oldanák meg (62 százalék és 24 százalék).

6. ábra: Gyermekvállalás vagy bevándorlás (Inkább gyermekvállalással vagy inkább a bevándorlással oldaná meg a demográfiai problémákat?) (N=5000; százalékos megoszlás)

Összefoglalás

Az emberi viszonyok, a társadalmi cselekvés mozgatórugói, valamint a társadalmi érintkezés fő szabályai csak részben érthetők meg az értékek megismerése nélkül, amelyek vizsgálatával elsősorban az etika foglalkozik. Azonban az megállapítható, hogy az értékek dialektikája komoly kognitív munkát feltételez. Az értéksemlegesség posztulátumából kiindulva a jelenkor értékeivel kapcsolatos diskurzus egyik domináns narratívája megkívánja az értéksemleges nyelvezet használatát. Azonban értékeink „semlegesítése” elzárja az utat a társadalmat működtető belső energiák

megismerése és megértése előtt. Végére is az értékek nemcsak kifejezik az adott társadalom által fontosnak, jónak, kívánatosnak tekintett kulturális alapelveket, hanem hatással vannak cselekvéseinkre, szokásainkra, attitűdjeinkre, s végső soron meg is határozzák a társadalomhoz való viszonyunkat. Az Ifjúságkutató Intézet által készített felmérés alapján pedig megállapítható, hogy a vizsgált európai országok értékpreferenciái között jelentős különbség nem található a legfontosabbnak vélt érték, a család tekintetében.

Felhasznált irodalom

- Hankiss Elemér (1977): *Mit tartunk majd jónak, igaznak és szépnek 2000-ben (Változástendenciák a magyar társadalom értékutadatában)* In: *Érték és társadalom*. Budapest, Magvető.
- Hankiss Elemér (2004): *Társadalmi csapdák és diagnózisok. Tanulmányok a hetvenes évekből*, Budapest, Osiris Kiadó.
- Inglehart Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press.
- Keller Tamás (2008): *Az érték koncepció - egy talált fogalom megtisztítása*. In: Császár Melinda; Rosta Gergely (szerk.): *Ami rejtve van s ami látható: Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*. Budapest, Magyarország, Piliscsaba, Magyarország: Loisir Kiadó, PPKE BTK Szociológiai Intézet, 295-310.
- Kiss-Kozma Georgina (2022): *Ostromlott értékeink – Values Under Siege 2022*. Budapest: Ifjúságkutató Intézet, Mathias Corvinus Collegium.
- Simmel, Georg (2004): *A pénz filozófiája*. Budapest.
- Szakolczai Árpád – Füstös László (1996): *Értékrendszerek axiális időszakokban: összehasonlító vizsgálat 24 európai országban*. *Info-Társadalomtudomány*, (39): 9–17.